

JELENFI GÁBOR
**AZ EGYETEMI HALLGATÓK
KULTURÁLIS-POLITIKAI
NÉZETRENDSZERE ÉS A BEVÁNDORLÁS.
AZ INFORMÁCIÓS CSATORNÁK SZEREPE AZ
AUTORITER VONÁSOK, POLITIKAI-IDEOLÓGIAI
ATTITÜDÖK ÉS A VÁLSÁGPERCEPCIÓ
KAPCSOLATÁBAN**

ABSZTRAKT

A tanulmány az attitűd- és vélekedés-rendszerek perspektívájából, valamint az előítéletek kiterjesztett értelmezésében vizsgálja az egyetemi és főiskolai hallgatók bevándorlással kapcsolatos véleményét. A gondolkodásmódbeli és az életformabeli jellegzetességek együtt kezelésével figyelembe vehetők a tágabb kulturális és politikai nézetrendszerek meghatározó szempontjai és a szociális és csoportközi fenyegetettség aspektusai is. A vélekedés-rendszer és az életforma különbözősége alapján az előítéletesség kapcsolatba hozható az autoriter gondolkodásmóddal, a politikai-ideológiai identifikációs nézetekkel, a vallásssággal és a szubjektív gazdasági attitűdökkel. A tanulmány az attitűdök, vélekedések szorosabb egymáshoz kapcsolódásának feltérképezése mellett ezen attitűdök alapján csoportokat különít el. Az életformában az információs csatornák használatmódjai meghatározók. A társadalmi kapcsolathálózatok jellege, a közösségi- és hagyományos média használatmódjai fontos szerepet játszanak a társadalmi identitásképződés folyamataiban. A médiafogyasztás, az interperszonális kommunikáció és a személyes tapasztalat egymással összekapcsolódva alakítják ki az egyének és csoportok információs környezetét. A tanulmány megmutatja, hogy miképpen ágyazódik be a szélesebb nézetrendszerbe a menekültek befogadásához kapcsolódó attitűd.

A kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy nem egydimenziósak a fiatalok politikai vélekedésrendszerei, látens osztálymodell segítségével három szegmens különíthető el az attitűdök kapcsolatai alapján. Az erősen tekintélyel-

vű, a közepesen tekintélyelvű és a „demokratikus” csoport-hovatartozás mind a bevándorlásellenességgel, mind a pártválasztással és az információs miliőként megjelenő életforma típusokkal, valamint több szocio-demográfiai jellemzővel is jelentős összefüggést mutat.

BEVEZETÉS

A tanulmányunkban arra keressük a választ, hogy milyen összefüggések fedezhetők fel a magyar egyetemi és főiskolai hallgatók politikai-kulturális nézetrendszere és a bevándorlás megítélése között, és hogy ezeket az attitűdöket milyen módon befolyásolják a médiafogyasztási szokások és a személyközi kommunikáció különbségei.

A bevándorlás napjaink egyik leginkább meghatározó politikai témájává vált, mely hatással volt az európai pártrendszer átalakulására és a magyarországi politikai berendezkedés stabilizálódására is. A növekvő migrációellenesség, illetve a bevándorlás kérdésére épülő politikai kampányok és médiatematikák felerősítették a jobboldali populisták pártok megerősödését, és az európai bevándorlás szerepének egyoldalú megítélését. A politikai vélemények mögött pedig egyre erősebben mutathatók ki a média keretezési és napirendkijelölési mechanizmusai, melyek kombinálódnak az interperszonális kommunikációt is egyre inkább meghatározó online közösségi média-használat torzító hatásaival. Elsősorban e fejlemények teszik fontossá kutatásunk témáját.

A bevándorlással kapcsolatos kérdésekre eltérő válaszokat adók csoportjai sok minden más véleményben is eltérhetnek egymástól. Mindenkinek megvan a saját politikai véleménye, ideológiai nézete. Az emberek véleménye adott kérdések esetén ugyanakkor nem független más témában kapott válaszaiktól. A bevándorlás megítélése nagyon erős összefüggéseket mutat az iskolai végzettséggel, illetve az egyetemisták pártválasztásával (Szabó 2019a). A bevándorlásellenesség szoros kapcsolatban áll az idegenellenességgel, az autoriter vonásokkal, a politikai-ideológiai nézetekkel, illetve a (szubjektív) anyagi helyzettel. A pártválasztás, a demokrácia megítélése, a baloldali-jobboldali önbesorolás, vagy közpolitikai ügyekben megjelenő politikai vélemények mögött különböző kulturális orientációk, eltérő szemléletmódok állhatnak, melyek egyes kérdéseknél erős heterogenitást, más témában nagyfokú homogenitást eredményeznek a válaszokban. Gyakran előfordul, hogy sok embernek nagyon hasonló valamiről a véleménye, vagy ha eltérő is, de ugyanazon séma két pólusát alkotva polarizálódik. A nézetek és a gondolkodásmód kialakulásában a szocializáció, a család, a barátok, az iskola és a média szerepe megkerülhetetlen.

Az eltérő nézetek és gondolkodásmódok szerveződése a különböző vélekedések, attitűdök összefüggéseire, összekapcsolódására vonatkozó válaszmintázatokban, míg az információs miliők a használt információforrások típusaiban ölthetnek

testet. Kutatásunkban együtt alkalmazzuk a nézetrendszerek és az információ csatornák szerepének vizsgálatát, mely módszertani újdonságot jelent a hasonló kutatásokhoz képest, mivel a szociológiai és politológiai vizsgálatok kevés figyelmet fordítanak a vélekedés-rendszerek és az információs miliő szerepének együttes elemzésére. Az előítéletek kiterjesztett értelmezésében, az életforma, és az ezzel összefüggésben lévő információs miliő alapján vizsgáljuk az egyetemi és főiskolai hallgatók bevándorlással kapcsolatos véleményét. A migráció kérdése ebben a keretben a csoport és hálózati aspektusok, illetve a kulturális jellemzők szintjén válik megragadhatóvá. Célunk, hogy bemutassuk, hogy milyen módon szerveződnek a hallgatók kulturális és politikai attitűdjei rendszerbe. Megvizsgáljuk a magyar hallgatók azon nézetrendszerének strukturális jellemzőit, amelyek survey kutatások tekintélyelvűséggel, előítéletekkel, szubjektív fenyegetettség érzetével, vallásosságával és politikai-ideológiai identifikációjával (bal-jobb, konzervatív-liberális és mérsékelt-radikális önbesorolás) kapcsolatos attitűd-kérdésekre adott válaszaikban jelennek meg. Korábbi kutatásokra alapozva azt feltételezzük, hogy egynél több előítéletekkel és autoriter vonásokkal kapcsolatos gondolkodásmód szervezi a válaszadók bevándorláshoz való viszonyát. (Bonikowski-DiMaggio 2016, 950) Arra számítunk, hogy az emberek nemcsak adott attitűdjeikben térnek el, hanem ezen attitűdök közötti kapcsolódások kialakításában, konstruktív elemekben is.¹⁴⁰

A tanulmány elméleti összefoglalója során kitérünk a bevándorlás kutatására, az idegenellenesség és autoriter vonások más attitűdöket meghatározó szerepére, az előítéleteség életformaként történő megragadására, valamint az attitűd- és vélekedés-rendszerek legfrissebb megközelítéseire. Az adatok és a felhasznált változók bemutatása után ismertetjük az életforma és a vélekedés-rendszer alapú csoportosítás azonosításának módszereit. Ezt követően az elemzés eredményeinek ismertetése során bemutatjuk az egyetemisták tekintélyelvűségének, idegenellenességének időbeli trendjeit. Megvizsgáljuk az autoriter vonások és a pártválasztás kapcsolatát. Majd pedig az életforma különböző típusait megtestesítő csoportokat hozunk létre. Hét kulturális-politikai dimenziót azonosítunk, melyek alapján az eltérő vélekedés-rendszerekkel jellemezhető orientációs típusokat ragadjuk meg. Megvizsgáljuk a különféle politikai-kulturális nézetű hallgatói csoportok bevándorlás-ellenességét és pártválasztását, valamint a szocio-demográfiai háttérüket. Végül pedig elemezzük az idegenellenes és autoriter nézetrendszer kapcsolatát a tájékozódási típusokkal, az attitűd-rendszer alapján létrehozott csoportok és az életforma csoportok összefüggései alapján. Az eredmények értelmezését a konklúzióban foglaljuk össze.

¹⁴⁰ Meg kell jegyeznünk, hogy a survey alapú kutatás limitálja a vélekedések terjedelmét, mind az operacionalizált válaszlehetőségek lehetséges számából, mind a mintavételes eljárásból és a minták méretéből adódóan.

ELMÉLETI ÖSSZEFOGLALÓ

A bevándorlás

Az elmúlt években az egész világon előtérbe került a migráció problémája, a 2015-ös európai menekültválság pedig jelentősen átrendezte az ezzel kapcsolatos magyarországi és európai közgondolkodást. A bevándorlás elutasítása sok tényezőtől függ, azonban mindenféle tényleges tapasztalattól függetlenül is kialakulhat. A bevándorlás megítélése nem különíthető el teljesen a bevándorlók megítélésétől, ugyanakkor nem is egyenlő azzal.¹⁴¹ Ha a migráció tömeges és a bevándorlókkal, menekültekkel való találkozások, vagy a bevándorlókra vonatkozó közbeszéd és a médiamegjelenés intenzív, ez erősen befolyásolhatja mind a bevándorlás (Barna–Koltai 2019; Bernáth–Messing 2015), mind a más csoportokról alkotott (sztereotip) kép megítélését (Fokasz et al 2018).

A bevándorlásellenesség magyarázatában kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a kulturális félelmek keltette pániknak (Sik 2016). A bevándorlásellenességet erősen befolyásolja a félelemre épülő politikai tematika. Magyarországon 2015-től a kormányzati bevándorlásellenes médiakampánnyal vette kezdetét, majd a kormánypolitika és a Fidesz választási (mint pl. a 2016-os érvénytelen, de az Európai Unió betelepítési kvótájának erőteljes elutasítását eredményező népszavazást megelőző) kampányainak formájában jelentkezett. Igaz korábbi időszakokban is éltek ezzel a félelemkeltő eszközzel kormányok és pártok Magyarországon (erre jó példa az érdekes módon szintén egy félig sikerült -érvénytelen- népszavazáshoz kapcsolódva, az akkor kormányon lévő MSZP-nek a határon túli magyarok kettős állampolgársága elleni kampánya, 2004-ben). Ugyancsak fontos szerepe volt a bevándorlókkal kapcsolatos ellenséggképnek az Amerikai Egyesült Államokban Donald Trump elnökké választásában, vagy az Egyesült Királyságban a brexit népszavazás sikerében (2016-ban). A 2019-es Európai Parlamenti választások egyik kiemelt témájává is a bevándorlás vált.

A bevándorlásellenesség szempontjából Magyarország és Kelet- Európa külön szférát képez, miközben ezen országok irányából nagymértékű a kivándorlás, az Európai Unión belüli (belső) migráció, az Európai Unión kívülről történő bevándorlás szinte mindegyik tagállamban alacsony szintű, miközben e tagállamokban a bevándorlásellenesség nagymértékű felerősödése, és a régió több országában mind az idegenellenesség, mind a bevándorlásellenesség eleve régóta magas szintje tapasztalható. Magyarországon a bevándorlás elutasításában ötszörösét mérték az európai átlagnak, 0-100 skálán 62 pontot (Messing–Ságvári 2019).

141 A bevándorlásellenesség és a bevándorlóellenesség, illetve előbbiek és az idegenellenesség megkülönböztetésének fontosságára több szerző felhívja a figyelmet (pl. Gulyás 2016)

A bevándorlás (és az idegenellenesség) két szocio-demográfiai változóval általában nagyon erős összefüggésben áll, az anyagi-gazdasági helyzettel és az iskolai végzettséggel.¹⁴² Míg az iskolai végzettség magasabb foka, vagy az oktatás jobb minősége általában a bevándorlás elutasításának csökkenését eredményezi, addig az alacsony gazdasági státusz – a gazdasági következmények miatti félelmekkel összefüggésben (elsősorban a kevésbé képzettek esetén és leginkább az anyagi helyzet negatív szubjektív megítélése tekintetében) jelentősen növeli a bevándorlás elutasítását. Ez utóbbi faktorok szerepe ugyanakkor úgy tűnik Magyarországon kevésbé erős. Magyarországon a felsőfokú végzettségűek és a szubjektív jóllétben élők is inkább bevándorlásellenesek, még ha kevésbé is mint az alacsonyabb végzettségűek, vagy az anyagiakban szűkölködők (Messing–Ságvári 2019). A politikai nézetekkel és a vallással is kimutatható a bevándorlás megítélésének kapcsolata (Knoll 2009), a jobboldali önbesorolás, a jobboldali/populista pártokkal, és azok üzeneteivel való azonosulás is növeli az elutasítás mértékét (Messing–Ságvári 2019). Az egyetemi hallgatók egy olyan társadalmi szegmenset képviselnek, akiknek mind az életkoruk, mind az iskolai végzettségi szintjük miatt a teljes lakosságtól sok tekintetben eltérő a véleménye.

Az előítéletes gondolkodás és életforma, a tekintélyelvűség

Az etnikai előítéletekkel és a tekintélyelvűséggel kapcsolatos kutatások többsége úgy képzei ezeket az attitűdöket, melyek sajátos világnézetet, átfogó nézetrendszert alkotnak. (Adorno et al 1950; Rokeach 1984) A tekintélyelvűség a stabilabb nézetrendszerek közé sorolható, mely kevésbé rezonál az exogén tényezőkre, a gyermekkorának meghatározó szerepe van az alapvető kognitív sémák, morális értékek, világnézetek kialakulásában és tartós rögzülésében.¹⁴³ Ezek a korai elméletek kiindulópontjukban döntően pszichológiaiak, individuális megközelítésűek voltak, mások hangsúlyozzák a jelenség-együtteseknek a csoport- és társadalom szintű megnyilvánulásait is – mint az előítélet és életforma elmélet. (Csepeli et al 2011) Az előítélet, mint életforma elmélet az előítélet kiterjesztett értelmezésére épül, az egyéni attitűdök helyett a csoport és a hálózati aspektust emeli ki, a kognitív tartalmak helyett, pedig a mindennapi élet alapvető (előítéletes) formáit hangsúlyozza. (Case-Fuchs 1997) Az elmélet Randall Collins (1975) nyomán a

142 A bevándorlókkal kapcsolatos attitűdöket döntően pszichológiai faktorokkal magyarázzák, számos konceptuális keretet különböztetnek meg, melyekkel értelmezni lehet a kérdést, ezek kutatásunknak is kiindulópontját jelentik, ugyanakkor nem célunk az egyéni faktorok szerepének mélyebb vizsgálata, így ezek ismertetésétől eltekintünk (lásd: Szabó 2012, Van Oudenhoven et al. 2006)

143 Az Adorno által kidolgozott és mások által tovább finomított tekintélyelvűség mérésére kialakított skála és a vonatkozó elméletek ismertetését, az előítéleteség, autoriter vonások és szociális dominancia elmélet szerepének a hallgatók politikai identitásának alakulásában betöltött szerepének kifejtését lásd: Róna Dániel és szerzőtársai, valamint Bíró-Nagy András tanulmányaiban az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás korábbi kötetiben.

rituális sűrűség fogalmát használja segédeszközként, melynek alacsony és magas formái meghatározók az előítéletek kialakulását gátló, illetve elősegítő életformákban. Az elmélet szerint a gondolkodásmódot az életforma, a találkozások, interakciók típusai, a nyelvhasználat módjai határozzák meg. Sok elemzés feltételezi a faji előítéletek, vagy az autoriter viszonyulások más -így a bevándorlással kapcsolatos- attitűdökkel való együtt-járását, kapcsolatát (Fábián-Sík 1996), illetve kialakulásukban, fennmaradásukban a (korai) szocializáció (Adorno et al 1950), illetve a kultúra (Case-Fuchs 1997) meghatározó szerepét. Az etnikai előítéleteket sok esetben más előítéletekkel (pl. a homoszexuálisokkal szembeni), illetve a saját csoport és más csoportok megítélésével, nemzeti, etnikai sztereotípiákkal hozzák összefüggésbe. Az elméletek egy része a társadalmi változások, a társadalmi traumák, illetve az egyéni bizonytalanságérzet alapvető szerepe mellett a csoportkapcsolatokat, illetve az interakciós hálózatok típusainak fontosságát hangsúlyozza a negatív előítéletek formálódásában (Csepeli et al 2011). Az autoritarianizmusnak a pártpreferenciákkal, illetve a politikai-ideológiai nézetekkel való kapcsolata az empirikus kutatás kezdeteitől fogva nyilvánvalók és hangsúlyosak a kutatásokban (Adorno et al 1950). Utóbbiak fontosságára a 2010-es évek elején végzett magyarországi előítélettel kapcsolatos, illetve a 2010-es évek második felében előtérbe kerülő bevándorlással kapcsolatos kutatások is rávilágítanak (Csepeli et al 2011; Sik et al 2016).

Az attitűd- és vélekedés-rendszerek

A megközelítésünket egy olyan elméleti keret vezérli, amely az attitűdök mögött olyan sémákat feltételez, melyek a megismerés keretként szolgálnak, amikor sok más kérdéshez hasonlóan a bevándorlással kapcsolatos információk és vélekedések megszerveződnek az emberek fejében. A megismerés során mind az információk feldolgozásának, mind az információk forrásának nagy szerep tulajdonítható. (Bonikowski-DiMaggio 2016; Előd-Jelenfi 2019)

A politikai vélekedés-rendszerek klasszikus megközelítése az attitűdök és nem attitűd jellegű vélekedések, hiedelmek kölcsönös összekapcsolódásának mértékét vizsgálja, melynek különbségeiben meghatározó szerepet tulajdonítanak egyes szocio-demográfiai, erőforrás jellemzőknek, mint pl. amilyen az iskolai végzettség és a kulturális tőke. Az ilyen irányú elméletek szerint a magas iskolai végzettséggel rendelkező válaszadókra koherensebb válaszadás, a nagyobb véleményegyezési kényszer (constraint), azaz a változók erős egymásra kapcsoltsága jellemző, továbbá a politikai tudatosság magasabb szintje (Converse 2000). A vélekedés-rendszerek újabb megközelítései a heterogenitás és relacionalitás feltételezésével, a kulturális orientációk szerkezetének vizsgálatát és ennek kongruenciáit és inkoherenciát helyezik az empirikus, pl a tudomány és a vallás viszonyára vonatkozó kutatás fókuszába (DiMaggio et al 2018). A kérdőív kérdésére adott ugyanolyan

válasz ugyanis eltérő dolgot jelenthet a különböző válaszadók számára. A kérdés pedig, hogy mi lehet a válaszok mögötti jelentés. Ez a jelentés nem az egyes entitásokból (attitűd-válaszokból), hanem a közöttük fennálló relációs viszonyból származik. A különböző jelentés-rendszereket a változók különböző viszonyai jellemzik. Ha a változók közötti kapcsolatoknak kisszámú mintázata van, akkor minden ilyen jelentés-tartomány esetén a sokaság elkülöníthető olyan alcsoportra, akiknek különbözőképpen szerveződnek az attitűdjeik (DiMaggio et al 2018). Az attitűdök összekapcsolódásai alapján, különböző szemléleti logikák feltérképezésére irányuló analitikus vizsgálatok kiterjednek az amerikai, illetve új-zélandi politikai szféra tágabb területére, így a szimbolikus politikai nézetek és a különféle közpolitikai ügyek összefüggéseinek elemzésére is (Baldassarri-Goldberg 2014, Boutyline-Vaisey 2017; Brandt et al 2019). Témánkhöz szorosabban kapcsolódik az amerikai nacionalizmus vizsgálata (Bonikowski-DiMaggio 2016, Delehanty et al 2019), mely tanulmányunk elméleti és módszertani kiindulópontjaként is szolgált. Szintén a vélekedés-rendszerek újabb megközelítésének perspektívájából olyan közpolitikai témákra koncentrálnak, mint a holland muzulmán-ellenesség, vallási ortodoxia, erkölcsi kérdések progresszivitása és az új populista szélsőjobb megjelenése (Daenekindt et al 2017), illetve a „posztnemzeti” állampolgári identitás és ezzel összefüggésben a bevándorlás kérdésének megítélése 27 ország összehasonlításában az Európai Értékrend Vizsgálat alapján (Schlicht-Schmalzle et al 2018). Tanulmányunk egy közvetlen előzménye a közgondolkodás átfogóbb szemléleti mintáinak megkülönböztetésére vállalkozott a bevándorlás, előítéletek, sztereotípiák és autoriter vonások mentén, vizsgálva a magyarok külső csoportokkal szembeni negatív kapcsolatainak szociokulturális és ideológiai beágyazottságát, még a menekültválság előtti adatok alapján (Tardos 2016).

Az információs csatornák, tájékozódási típusok életformára gyakorolt hatása

A választók, különösen a fiatalok, így az egyetemisták-főiskolások vélekedéseinek hátterében kiemelkedő helyet foglalnak el a (fiatalkori) szocializáció aspektusai (Bognár-Szabó 2017). A társadalmi tanulás során az egyén ismereteket és hajlamokat, attitűdöket sajátít el, amelyek segítségével később a politikai rendszer velejáróit és sajátosságait elfogadja/elutasítja, a szocializáció további funkciója, hogy ennek során az egyén megismeri a közösséget és a hatalmi szerepek betöltőit. A folyamatban kiemelendő mind a társadalmi és gazdasági környezet szerepe, amely a politikai tanulás kontextusát adja, mind a személyes tapasztalat (Percheron 1999). A kognitív tudomány a kultúra átvételében kevésbé a tapasztalatot hangsúlyozza, sokkal inkább például a médiakép, vagy a szóbeszéd kimagasló szerepét emeli ki az információ (akár téves információ) szerveződésében,

feldolgozásában, melyre nagyfokú inkonzisztencia jellemző (DiMaggio 1997). A szocializációs ágensek között az attitűdök formálódásában kiemelkedő szerep van a médiának és az oktatásnak.

Az előítéletes és autoriter gondolkodásmód, más attitűdökhöz hasonlóan információkon alapul, mely alapján a tudás, vélekedés, attitűd megszerveződik az emberek fejében. Az előítéletesség, mint életforma magyarázó elmélet szemszögéből az előítéletes életmód a társas szokások és a mindennapi interakciók mintázatai alapján előítéletes gondolatokat, attitűdöket, kogníciókat alakít ki. Számos kutatás azt az eredményt mutatta ki, hogy az etnikai előítéletek, az idegenellenesség mértéke a tipikusan „hátrányos” helyzetű jellemezhető csoportokban erősebb. Collins szerint (1975) a csoporthálózatok rituásszerkezete szabja meg az attitűdök kialakulását, mely a nyelvi kódok szintjén, a rituális sűrűség különböző típusait alakítja ki. Az életformából fakadó homofil vagy heterofil kapcsolathálózatok, a személyes tapasztalat, az interperszonális- és média kommunikáció mentén kialakuló magas vagy alacsony rituális sűrűséggel jellemezhető információs környezet hatással van a gondolkodásmódra. A személyes tapasztalat a bevándorlókkal való kapcsolattal, interakciókkal mérhető, mely számos kutatás szerint bevándorlásellenességet csökkentő hatással van, minél több a bevándorló egy országban, vagy egy országon belül minél több bevándorló él adott városban, régióba az ottlakók körében annál alacsonyabb a bevándorlásellenesség. Olyan országokban – mint Magyarországon is – ahol nagyon alacsony a külföldön születettek száma, ezt a kérdést nehezen lehet empirikusan vizsgálni, már az is támpontot jelenthet, ha azt tudjuk, hogy mekkora a találkozások valószínűsége. A tájékozódási típusok szerepe empirikusan is jól vizsgálható. A hallgatók információs környezetének része a családi vagy baráti beszélgetésekben való részvétel, a közösségi média használat, a hagyományos médiahasználat, a különböző társas tevékenységekben való részvétel, mely változók alkalmasak lehetnek arra, hogy a rituális sűrűség fogalmát (Fuchs–Case 1997) operacionalizáljuk, és segítségével megvizsgáljuk az életforma előítéletességgel, idegenellenességgel illetve a bevándorlásellenességgel való összefüggését (Murányi–Szabó 2007, Csepeli et al 2011). Az előítéletességet életformaként megragadó elmélet a szocializációs környezet, és a kisebbségi csoportokkal való érintkezés szerepét hangsúlyozó alapvető magyarázó modellek jellegzetességeit egyaránt ötvözi.

ADATOK, MÓDSZEREK

A tanulmányban felhasznált adatok az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatásból származnak, melynek során 2011-től kezdődően 2019-ig négy hullámban magyarországi nappali képzésben résztvevő egyetemi és főiskolai hallgatók körében országos reprezentatív közvélemény-kutatás zajlott (a 2019-es adatfelvételtől részletesen lásd Szabó 2019b. jelen kötetben).¹⁴⁴

---

144 A korábbi adatfelvételek módszertana Róna–Szabó 2012; Szabó 2014; Róna–Szabó 2017.

A változók definiálása

Az idegenellenességet, előítéletes és autoriter vonásokat, egy tágabb kulturális és politikai attitűdöket is magában foglaló vélekedés-rendszer keretében vizsgáltuk.¹⁴⁵ E vélekedések egymással összefüggenek, és általában az emberek nézet-rendszerének vagy elutasított nézet-rendszereinek központi régiójába tartoznak, annak egy alrendszerét alkotják. (Rokeach 1984, 475) A tárgyunk alapjául szolgáló vélekedés-rendszert hét dimenzióban, az alábbi változó-csoportok bevonásával ragadtuk meg:

1. Bevándorlás-ellenesség
2. Tekintélyelvű gondolkodás
3. Etnocentrizmus (cigányellenesség)
4. Szubjektív veszteség érzés
5. Politikai rendszerhez való viszony
6. Ideológiai-politikai identifikációs nézetek
7. Vallásosság

A hét változócsoporthat három nagyobb blokkba sorolható be. Az első blokk a bevándorlás- és idegenellenes, autoriter nézetrendszer elemeit tartalmazza.¹⁴⁶ A második a szubjektív veszteség érzésére vonatkozik. A harmadik pedig a politikai-ideológiai orientációkra vonatkozik. A hét változócsoporthat összefüggései, kapcsolatai alakítják ki az általunk elemzett kulturális-politikai orientációkat és szemléletmódokat. A nem tudja, nincs válasz (együtt válaszhiány) kihagyásra került az elemzésben¹⁴⁷.

A bevándorlásellenesség, autoriter vonások, előítéletesség és idegenellenesség mérése

Az első blokk kérdéseit három változócsoporthatba (1–2–3. dimenzió) soroltuk be. Bevándorlásra vonatkozó kérdések csak 2019-ben szerepeltek a kérdőívben, az egyik egy több kérdéses kérdésblokkban kapott helyet, a másik eldöntendő kérdés pedig ettől elkülönítve szerepelt. A bevándorlásellenességet menekültek, mint kisebbségi csoport országba való beengedésének korlátozására vonatkozó kérdések

145 Az idegenellenesség (xenofóbia) és a bevándorlásellenesség is, mint minden, kisebbség-többség viszonylatában értelmezendő előítéletes attitűd, kognitív (tudati), affektív (érzelmi) és viselkedéses (diszkriminatív) elemekből áll össze. Minthogy adataink kérdőíves kutatáson alapulnak, elsősorban a tudati és érzelmi elemek megragadására van módunk.

146 Az „idegenellenesség, autoriter nézetrendszer” fogalmát tanulmányunk további részében szélesebb értelemben használjuk, ugyanis az 1-3. blokkhoz kapcsolódó 4–7. blokk – mely a „szubjektív veszteség érzés” nézetét, valamint a politikai-ideológiai orientációk többi aspektusát is magába foglalja – közös elnevezéseként is szolgál.

147 Kivéve az első blokk egyik kérdését, ahol ezt külön jelezzük.

mértét (1. dimenzió). Az egyik kérdés így hangzott: Mint bizonyára hallottál róla, a magyar politika egyik fő kérdésévé vált a bevándorlás. Inkább szigorítaná, vagy inkább nem szigorítaná a menekültek befogadását Magyarországon? A kérdésre igen/nem válaszokat adhattak a megkérdezett hallgatók. Ennél a változónál az egyetértés és az elutasítás mellett, egy harmadik, „semleges” válaszként kódoltuk a válaszhiányt. A következő két dimenziót alkotó hat kérdés minden AFM adatfelvételi hullámban szerepelt a kérdőívben, melyek egy blokkot alkottak. Az itemek 1–5 Likert skála értékeket vehetnek fel (a teljes egyet nem értéstől a teljes egyetértésig). A 2019-es kérdőívben ebbe a blokkba került egy bevándorlással kapcsolatos ugyanilyen Likert skálás kérdés, melynek állítása így szólt: A menekültpolitikát nem lehet eléggé szigorítani.¹⁴⁸

A tekintélyelvűséget az Adornéhoz köthető F-skála (vagy Fasizmus skála) egy rövidített, módosított, kiegészített változata mérte, mely az előítéletes személyiségvonásokat (ezzel összefüggésben az antidemokratikus propagandára való fogékonyságot, illetve a szélsőjobboldaliságot) jól tükrözi. A változók magas értékei az előítéletes, tekintélyelvű önálvetést és agressziót, konvencionalista, etnocentrikus, a saját csoport erkölcsi tekintélyét elfogadó attitűdöt fejezik ki. A 2. dimenzióhoz öt itemet vettünk figyelembe, az engedelmességre (családi tekintély), a tradicionális női szerepre¹⁴⁹, a vezérkultuszra (hatalom tekintélye)¹⁵⁰, a rendpártiságra (bűnözőkkel szembeni)¹⁵¹ és a szegények felelőségére vonatkozó véleményeket¹⁵². A kérdések szövege a következő volt: A gyerekeknek meg kell tanulniuk, hogy a legfontosabb az engedelmisség és a tekintélytisztelet; A férfi dolga az, hogy pénzt keressen, a feleségnek a háztartással és a gyerekekkel kell foglalkoznia; Az országnak nem politikai programokra van szüksége, hanem erőskezű vezetőkre; Fokozott szigor szükséges a közrend védelmében: a rend fontosabb, mint a bűnelkövetők jogai; A szegények többsége saját maga felelős azért, hogy szegénységben él.

A cigányokkal/romákkal szembeni negatív attitűdöt (cigányellenességet), az idegenellenesség egyik specifikus típusát egy kérdés mérte, melyben az 1–5 skálán értékelendő állítás az volt, hogy: A bűnözési hajlam a cigányok vérében van. Ez a kérdés az etnocentrizmus egyik indikátora, mely a saját csoport erkölcsi tekintélyét elfogadó attitűdöt hordoz.

148 A Likert skálás blokkban szereplő bevándorlási kérdés esetén erősebb kontextus-hatással számolhatunk, ennek egyik megnyilvánulása lehet az első kérdésnél tapasztaltnál jóval alacsonyabb explicit válaszhiány.

149 Az első kettő a konvencionalizmust méri. A családi tekintélyre vonatkozó kérdés része volt az eredeti F-skálának. A női szerepekre vonatkozó kérdés a politikai konzervativizmus/jobboldali tekintélyelvűség Altmeyer-féle skálájában szerepelt.

150 A kérdés a tekintélyek (állam, hatalom) előtti behódolást méri, része volt az eredeti F-skálának.

151 A kérdés az Altmeyer-féle skála része.

152 A szegények felelőségére vonatkozó kérdés a szociális dominanciát mérő skála része.

A szubjektív veszteség érzés

A vélekedés-rendszert alkotó második blokk a szubjektív veszteségérzés nézetére vonatkozó változókból áll (4. dimenzió). A bevándorlás és az idegenellenesség magyarázatában kiemelkedő jelentőséget tulajdonítanak a (szubjektív) gazdasági attitűdök szerepének. Három szubjektív mutatót vontunk be a blokkban. Az első a szubjektív jóllét mutatója, mely az anyagi helyzetre vonatkozó gazdasági attitűdöt mérte 1–5 skálán. A második a biztonságérzet, a jövőbe vetett hit, bizalom mértékének mutatója, szintén 5 kategóriával. A harmadik változó a gazdasági válság hatásának érzékelésére vonatkozik.¹⁵³ A változókat úgy kódoltuk át, hogy magas értékük az anyagi-, és jövőbeli bizonytalanságot és válságpercepció magas fokát, azaz a szubjektív veszteség érzését tükrözze.

Politikai-ideológiai orientáció

A változók harmadik blokkja három változócsoporthoz foglal magába (5–6–7. dimenzió). Az első két változócsoporthoz szimbolikus politikai-ideológiai orientációval kapcsolatos, a harmadik pedig ideológiai (vallási) orientációt tükröz.

A politikai rendszerhez való viszonyt a demokráciához, illetve a diktatúrához való viszonyra vonatkozó kérdések, a magyar politikai rendszerre vonatkozó kérdések mérték (5. dimenzió). Az első kérdés azt tudakolta, hogy a válaszadók mennyire elégedettek a demokrácia működésével az országban. A másodikban három kijelentés közül kellett a válaszadó véleményéhez legközelebb állót kiválasztani: a demokrácia minden másnál jobb, vagy a hozzám hasonló embereket egyik politikai rendszer sem képviseli, vagy bizonyos körülmények között a diktatúra a jobb. A 2019-es kérdőívben szereplő további két kérdéssel is kiegészítettük ezt a blokkot: Magyarország elhelyezése a diktatúra – demokrácia skáláján (0-10 érték), illetve a hatalomhoz való viszony mérésére létrehozott, az autoritarianizmust mérő kérdésblokkban szereplő- új kérdéssel, mely a következő kijelentést értékeltette: A mai magyar politikai, gazdasági, társadalmi helyzet megfelel a várakozásaimnak (1-5 skála alapján, a teljes elutasítástól, a teljes egyetértésig).¹⁵⁴

A politikai-ideológiai nézetek, azaz szimbolikus politikai orientációk mérése a baloldali-jobboldali skálán, liberális-konzervatív skálán, és a mérsékelt-radikális skálán történő önbesorolással történt (6. dimenzió). Mindegyik skála 1–7 értékeket

153 A változót nyitott kérdésre adott válaszok bekódolásával alakítottuk ki, a kérdés arra vonatkozott, hogy volt-e olyan esemény, történés, amely alapvetően határozta meg a válaszadó jelenlegi politikai nézeteinek, orientációinak kialakulását.

154 Az egy blokkban szereplő kijelentések esetén érkező válaszokra általában, a kérdőíves módszerből fakadó (kontextus-hatással kapcsolatos, mely a vélemény nélkülieket is válaszadásra bírhatja) kismértékű felülbecslés tapasztalható, valamint az attitűd kérdéseknél megfigyelhető az egyetértési tendencia (acquiescence bias), mely már a klasszikus F-skála megalkotásakor is kritika tárgyát képezte. Ezeket a torzításokat valamelyest kontrollkérdésekkel lehet csökkenteni.

vehet fel, a skála végpontjai jelzik az adott ideológiai címkéhez való legszorosabb tartozást. A skála közepe (4-es érték) pedig azt, ha egyikhez sem közel.

A vallásosság mérése a magyar terminológiában és empirikus gyakorlatban leginkább elterjedt vallási kérdéssel és annak öt kategóriás válaszlehetőségeivel történt (7. dimenzió), melyben az egyházasan vallásos, a maga módján vallásos, a nem tudja eldönteni, hogy vallásos-e vagy sem, a nem vallásos, és a határozottan nem vallásos, más meggyőződésű válaszkategóriák szerepeltek.

Pártválasztás és szocio-demográfiai ismérvek

Az Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás egyik legfontosabb kérdése a hallgatók pártpreferenciáinak vizsgálata. A pártválasztás mind a bevándorlással (Szabó 2009a), mind az idegenellenességgel, előítéletekkel, autoriter vonásokkal erős összefüggést mutat. A pártválasztás mérése egyrészt a pártpreferencia kérdéssel történt, melyben azt kérdeztük a válaszadótól, hogy ha most vasárnap lennének választások melyik pártra szavazna, másrészt az aktuális részvételi hajlandóságot mérő változót használtuk fel. Az elemzésben néhány rendelkezésre álló szocio-demográfiai változót is bevontunk: nem, kor, iskolával kapcsolatos státusz (középiskola típusa, felsőoktatás képzési területe és szintje), munkával kapcsolatos státusz, állandó lakóhely településtípusa, és a szülők iskolai végzettsége.

Tájékozódási típusok, az életforma indikátorai

Az életforma változók kiválasztásának célja, hogy mérje a magas, illetve az alacsony rituális sűrűségű helyzeteket, és kapcsolódjanak a hétköznapi interakciókhoz. Az életformának része az információs miliő, melynek az egyének a média környezet, a kapcsolati háló és a személyes tapasztalat megismerési csatornáin keresztül vannak kitéve. A kérdőívből ehhez a következő kérdések voltak elsősorban felhasználhatók: médiafogyasztás és közösségi médiahasználat (részletesen lásd Bene 2019. jelen kötetben), a családi és baráti politikai beszélgetések jellemzői, valamint a szervezeti tagság. Emellett három további változót is bevontunk az elemzésbe. Az első a hallgatók szabadidős tevékenységét, konkrétan zenei fesztiválokon való részvételére vonatkozó eldöntendő kérdés válaszait tartalmazza. Másrészt egy makroszintű kontextuális, közvetett változó is a rendelkezésünkre állt, a hallgatók külföldiekkel történő lehetséges találkozásainak indikátoraként, mely a válaszadó egyetemén/főiskoláján, az adott képzési szinten tanuló külföldi hallgatók arányára vonatkozott.¹⁵⁵ Végül egy attitűdökön túli, konkrét életformával kapcsolatos kérdés eredményeit is szerepeltettük, mely a válaszadók lakhe-

---

155 Az állami egyetemekre/főiskolákra vonatkozóan álltak rendelkezésünkre ezek a mutatók, a minta 89%-a tartozik ebbe a kategóriába, a többváltozós elemzésben való felhasználhatósága miatt a válaszhányokat a teljes minta átlagával pótoltuk.

lyén, szobájukban elhelyezett kulturális jelképek, (politikai, nemzeti) szimbólumok meglétét tudakolta meg.¹⁵⁶ Elsősorban a személyes és tárgyi-kommunikációs környezet, illetve a kontaktus gyakoriság mérésének fontossága miatt vontuk be mégis ezt a három kérdést is az elemzésbe, ugyanakkor ezek a változók kevésbé erősen befolyásolták a létrejövő csoportok profilját.

Módszerek és elemzési stratégia

Az elemzés során sokváltozós statisztikai módszereket alkalmaztunk. Az információs miliőt kialakító változók, valamint a 2. és 3. változó-csoport alapján történő idegenellenes, autoriter válaszadói attitűdök elemzéséhez skálaválidáló mutatót, kategoriális főkomponenselemzést használtunk fel¹⁵⁷, az életforma csoportok kialakításához és hallgatók autoriter vonások alapján történő csoportba sorolásához kétlépcsős (2-step) klaszterelemzést alkalmaztunk.

A tágabb kulturális-politikai nézetrendszer alapján létrehozott csoportosítást nagyszámú változó alapján végzett klaszterezéssel hoztuk létre, folytatva egy olyan kutatási irányt, mely politikai orientációka vonatkozóan a teljes lakosság, illetve a főiskolai és egyetemi hallgatók körében -egy korábbi AFM felvétel alapján végzett hasonló elemzést (Jelenfi et al 2010; Szabó 2013, 64-69) látens osztály elemzést (LCA) használtunk fel.¹⁵⁸ Az LCA bár széles körben ismert a társadalomtudományokban, hasonló módszereket mégis kevesen használtak fel magyarországi szociológiai elemzésekben. Elsősorban a társadalmi struktúra elemzésében történt a módszertan alkalmazásában jelentős előrelépés (Kmetty–Tardos 2014; Kmetty–Koltai 2016, Kovách et al 2016, 2018; Albert et al 2017), valamint legutóbb kulturális fogyasztás elemzéséhez használták fel (Kristóf–Kmetty 2019).

Az LCA azokat a nem megfigyelhető konstrukciókat azonosítja, melyek magyarázzák a megfigyelt változók közötti összefüggéseket (Bonikowski–DiMaggio 2016), esetünkben a nem megfigyelhető konstrukciók többek között az előítéletes és autoriter viszonylatokat, a diktatúra/demokrácia iránti elköteleződést és politikai-ideológiai nézeteket meghatározó mögöttes attitűdök, melyek az általunk mért kérdésekben a válaszmintázatokat eredményezik. (Delehanty et al 2019, 8) Az LCA használatával egyfajta heterogenitást tárunk fel, azáltal, hogy segítségével

156 A változó szerepeltetését nagyon fontosnak éreztük, mert a kulturális és politikai szimbólumok (lásd Collins 2004, illetve Sears 1993), jelképek rendkívül fontos szerepet játszanak a politikai viselkedés szempontjából, mely tárgyak alkalmasak a mögöttes beállítódások megváltoztatására, magas affektív reakciók kiváltására.

157 A nem lineáris kapcsolatokat is feltáró optimális skálázást használó CATPCA módszerrel

158 A látens változós modell alkalmazása során két változóhalmazt különböztetünk meg, a megfigyelt és a látens változókat. Attól függően, hogy a kétféle változó milyen (kategoriális vagy magas) mérési szintű, négyféle modell típus használható. A kategoriális megfigyelt és látens változó esetén látens osztály elemzés használata javasolt. A módszerről áttekintést ad Agresti (2002) és McCutcheon (1987, 2002) illetve az R látens osztályelemzési 3-vagy több kategóriás változókra alkalmas moduljáról lásd Linzer-Lewis (2011).

az attitűdök elkülönülő mintázataival jellemezhető osztályokra bontjuk a mintát, amelyekben adott kérdésekre nagyon hasonló vagy ugyanolyan választ várunk. (Bonikowski–DiMaggio 2016) Az LCA-t azért jobb választás például az additív skálákkal szemben, mert ez a válaszadók különálló csoportjait azonosítja jól elhatárolható attitűd-csoportokkal, ahelyett, hogy előre feltételeznénk azt, hogy minden folytonos vagy ordinális skálával történő mérés logikailag ekvivalens. A módszerrel megkülönböztethetők a válaszadók azon csoportjai, akik nagyfokú hasonlóságot mutatnak az autoriter vonások, idegenellenesség, vagy a demokrácia iránti elköteleződés, politikai-ideológiai nézetek, vallásosság tekintetében, de minőségileg különböznek abban, hogy a diskurzus különböző elemeit tekintve más preferenciák vezérlik őket. (Delehanty 2018) A klaszterek kialakítását követően kereszt tábla elemzéssel megvizsgáljuk ezen szerveződéseknek és csoportosításoknak a kapcsolatait a bevándorlással kapcsolatos kérdésekkel, a pártpreferenciákkal, illetve az információs és tájékozódási források által meghatározott „életformával”, valamint a szocio-demográfiai jellemzőkkel.¹⁵⁹

Az elemzésekhez az SPPS és a JASP statisztikai szoftvereket, valamint az R poLCA csomagját használtuk fel.

EREDMÉNYEK

Az adataink szerint, a nappali tagozaton tanuló főiskolai és egyetemi hallgatók több mint harmada tovább szigorítaná a menekültek befogadását, közel felük inkább nem szigorítaná azt, és egyhatedük bizonytalan a kérdésben. „[A]ttól még, hogy két válaszadó egyaránt egyetért egy olyan kérdéssel, mely szerint támogatja a bevándorlás korlátozását, még nem feltételezhetjük azt, hogy hasonló meggyőződések vannak. Lehet természetesen, hogy erősen előítéletesek, de az is lehet, hogy a bevándorlóknak munkaerő-piaci versenytársat látva kifogásolják a bevándorlást. Meg kell vizsgálni a faji és gazdasági attitűdöket érintő kérdésekre adott válaszait is ahhoz, hogy lássuk a bevándorlással szembeni ellenállásuk a szélesebb körű vélekedés és hiedelem-rendszerük része-e.” (DiMaggio et al 2018)

Az autoritarianizmussal és idegenellenességgel összefüggő kérdések megítélése alapján az elmúlt 8 évben a hallgatók tekintélyelvűsége összességében és az egyes kérdések átlagában is csökkenő tendenciát mutat.¹⁶⁰ A százalékos arányokat tekintve, az állításokkal inkább nem egyetértők (azaz az inkább nem autoriter, nem idegenellenes véleménnyel rendelkezők) aránya minden vizsgált kérdés esetén emelkedett. A szegényekre és a női szerepre vonatkozó állítás kivétel (itt 2013 és 2015 esetén átmeneti csökkenés volt), az elutasítók aránya folyamatosan, fokozatosan nőtt, kiváltképp az etnocentrizmussal nem egyetértők.

159 A kereszt táblák esetén Chi2 statisztikát, Cramer V mutatót és az egyes cellák adjusztált sztenderdizált reziduálisait néztük meg a szignifikáns eltérések meghatározásához.

160 Az időbeli összehasonlításokra vonatkozó pontos adatokat, valamint a faktorelemzés leírását a függelék tartalmazza (lásd F1. táblázat és F1. ábra).

Ezzel párhuzamosan az egyetértők aránya némileg eltérő trendeket mutat, a család és a hatalom megítélésében a 2011-es bázisévhez viszonyítva a második és harmadik időpontban némi növekedést regisztráltunk, majd a 2019-es adatoknál jelentős csökkenést mértünk. A másik három állításnál az egyetértők aránya többéves stagnálást követően 2019-ben csökkent jelentősen. A cigányellenesség kérdésében a legegyszerűsebb a csökkenő tendencia, minden egyes időpontban egyre alacsonyabb lett az egyetértők aránya.

Az átlagértékek tekintetében öt tekintélyelvűséggel összefüggő kérdés (család, hatalom, szegénység, női szerep, bűnözés) esetén is három időpontban át tartó stagnálás után, a nyolcadik évre egyértelmű (0,1–0,4 közötti mértékben), ha nem is jelentős csökkenés volt megfigyelhető. Az etnocentrizmus átlagos megítélése erőteljes, folyamatos csökkenő tendenciát mutat. A kérdésre adott válaszok átlaga minden mérési időpontban 0,2–0,5-del alacsonyabb lett a hallgatók körében, összességében pedig a 2011-es kiinduláshoz viszonyítva egy teljes osztállyal csökkent (-1,0) a z érték (mely 1 és 5 között lehet).

Az egyetemi és főiskolai hallgatói politikai preferenciák erősen megosztottak és meglehetősen változékonyak is és jelentősen eltérnek más szegmensektől. A legerősebb pártok mindössze 15–16 százalékot érnek el a hallgatók körében, szemben a teljes népesség egyharmados, vagy más választói szegmensek akár 50 százalékot is meghaladó arányaival. A demokráciapártiak aránya pedig, más szegmensekkel ellentétben például relatíve magasra emelkedett, 57 százalékos ebben a populációban. Az új politikai erők gyors megjelenése és elterjedése szintén megkülönbözteti a hallgatókat más alcsoportoktól, melyet 2019-ben a Momentum, 2013-ban az Együtt kiemelkedő szereplése illusztrál.

Tekintélyelvűség, idegenellenesség klaszterei

Ha az autoriter vonásokat mérő mutatók többváltozós elemzések irányába mozdulunk el első lépésben időbeli összehasonlításban megnéztük, hogy milyen mögöttes (lineáris faktor) struktúra fedezhető fel a változók kapcsolatában. Összességében azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a tekintélyelvűség, idegenellenesség és bevándorlásellenesség attitűdjé végső soron nem rendelhető hozzá egyetlen skála két végpontjához. Átlépve az esetszintű csoportosítások területére 2-step klaszteranalízis¹⁶¹ eredményeképpen minden évre vonatkozóan két csoportot tudtunk elkülöníteni, ezzel az eljárással minden esetben egy inkább előítéletes és egy kevésbé előítéletes csoportot eredményezett az alapváltozók bevonása, szignifikánsan elkülönítve a csoportok szemben álló attitűdjeit. A klaszterek arányának időbeli változása egyértelmű trendet rajzol fel. A kezdeti kétharmados (68%) erősebben előítéletes és egyharmados kevésbé előítéletes csoport (32%) arányai lassan, de fokozatosan közelítettek egymáshoz, amely folyamatban 2019 fordú-

¹⁶¹ A módszer kategoriális változók bevonását is lehetővé teszi.

lópontot jelentett, amikor is többségbe kerültek a kevésbé tekintélyelvű csoportba sorolható válaszadók (57%). 2019-ben kisebbségben vannak tehát (43%) azok, akik a bevont hat alapváltozó alapján erősen előítéletesek és autoriter vonásokkal jellemezhetők. Amennyiben a hallgatók populációjában megfigyelhető tekintélyelvűséggel, előítéletességgel kapcsolatos véleményváltozást a választói csoportok szerint is megvizsgáljuk, a csoportvélekedések további változásait is nyomon követhetjük. Míg a Fidesz bázisa egyértelműen a polarizációt erősítő módon legalább annyira tekintélyelvű, mint 8 évvel korábban, addig a hallgatók nagyobb részét kitevő új és baloldali pártok bázisában sokkal inkább a tekintélyelvűség és idegenellenesség enyhülő trendje figyelhető meg. A leginkább előítéletes, Jobbik és a legkevésbé előítéletes LMP szavazók esetén történt a legerősebb eltolódás a kevésbé tekintélyelvű csoport irányába. Előbbi esetén 9-ről 37 százalékra nőtt az inkább nem autoriter csoportba sorolódók aránya, utóbbiban pedig 53-ról 84 százalékra (mindez a két párt esetében a szavazóbázis csökkenő arányai és belső átalakulása kíséretében történt). A DK egyetemista és főiskolás szavazótáboráról a Fideszéhez hasonlóan nem mondható el, hogy a 8 év alatt szignifikánsan változott volna autoriter attitűdjeiben (fele-fele arányban vannak az inkább autoriter véleményen és inkább nem azon), az MSZP támogatóira pedig csak 2019-ben lett egyértelműen jellemzőbb, hogy inkább a kevésbé autoriter csoportba sorolhatók (51-ről 67 százalékra nőtt a csoport aránya). 2015-ben az Együtt támogatóira, 2019-ben pedig a Momentum és a Kétfarkú kutyapárt szavazótáborára volt jellemző, hogy 3/4-ük egyértelműen a kevésbé autoriter csoportba sorolható.

Információs miliő és életforma klaszterei

Az életforma méréséhez használt változók nem illeszkednek egy dimenzióban (a Chronbach-féle alfa teszt eredménye 0,246, alacsony), amely eredmény alátámasztja, hogy az életforma meghatározása több dimenziós problémáról van szó. A változók kódolása úgy lett kialakítva, hogy magas értékük a kommunikáció szélesebb lehetőségét, a nagyobb heterogenitást jelzi, így az alacsonyabb rituális sűrűségű életformát jellemzi inkább. Ezzel ellentétben az alacsony értékek inkább a magas rituális sűrűséget jelzik. Ugyanakkor a változók nagyobb része nem alkalmas arra, hogy segítségükkel a kommunikáció homogenitását vagy heterogenitását, illetve a homofiliát, vagy heterofiliát figyelembe vegyük. Ahol erre lehetőség volt, ott a homofil jellemzők kapták inkább az alacsony, míg a heterofilek a magas értéket. A 18 változó alapján kategoriális főkomponens-elemzéssel két fő faktorba tömörítettük a változókat (ebben az esetben az illeszkedések magas Chronbach alfa értéket mutattak), az így létrehozott dimenziókból pedig 2-step klaszterelemzéssel¹⁶² három csoportot hoztunk létre, melyek közül az egyik (21%) nagy valószínűséggel a magas rituális sűrűségmegtévesztője (minden bevont változó esetén

¹⁶² A 2-step eljárással végzett klaszter-elemzésnél az átlagos Silhouette mutató értéke 0,5 volt.

a másik két csoport és a populáció átlaga alatti értékkel),¹⁶³ míg a másik két csoport két eltérő profilú, de alacsony rituális sűrűséggel jellemezhető, hasonló méretű (40 és 38%) csoport. Az információs miliók egyikére inkább a nagymértékű média-fogyasztás (kiemelten a közszolgálati és kereskedelmi tévéadóké) valamint kiterjedt szervezeti tagság, míg a másikra az erőteljes interperszonális kommunikáció (baráti beszélgetések, facebook használat, online hírportálokról való tájékozódás) jellemző. A magas rituális sűrűségű életforma csoport szocio-demográfiai jellemzői közül kiemelhető, hogy közöttük magasabb a nők aránya, az első generációs értelmiségiek aránya, a megyei jogú városiak aránya, a tanulmányi időszakban a szüleiknél lakók aránya, és a közéleti, társadalmi problémák iránt egyáltalán nem érdeklődők aránya.¹⁶⁴ Az elemzésben a két alacsony rituális sűrűségű csoportot összevonva és külön-külön is felhasználtuk.

Kulturális-politikai orientációk látens klaszterei

Az elemzés során a bevándorlás kérdését nem kezeltük az idegenellenesség és tekintélyelvű nézetrendszer szorosan vett részeként.¹⁶⁵ A kulturális-politikai nézetrendszert így hat dimenzió alapján vizsgáltuk. A látens klaszterelemzés alapján elvethető, hogy egyértelműen besorolhatók a hallgatók autoriter, idegen-ellenes és politikai-ideológiai attitűdjei egy egyszerű szembenállás alapján a tekintélyelvűség, idegenellenesség, illetve a „demokratikusság, antirasszizmus” alapján. Ezt az állítást az az eredményünk támasztja alá, hogy nem két látens osztály (hanem több) jött létre az analízis alapján. Az eredmény ugyanakkor azt a feltevést is eloszlatja, hogy az elemzésben felhasznált egyes attitűdök függetlenek lennének egymástól, hiszen nem egy (látens) osztályba sorolható be minden válaszadó. Az elemzés vég-eredménye ugyanis egy nagyon stabil három klaszteres modell lett.¹⁶⁶ Az egyes

163 A magas rituális sűrűségű csoport tagjai egyértelműen alacsonyabb arányban vettek részt zenei fesztiválokon, mint a másik két csoport, és bár az egyetemi külföldi hallgatói arány átlagai alapján nincs eltérés a három csoport „anyaintézményei” között, a nagyon magas külföldi aránnyal rendelkező egyetemek/főiskolák sokkal kevésbé jellemzők ebben a csoportban.

164 A magas rituális sűrűségű csoportban – a kérdezőbiztosok véleménye alapján – a kevésbé őszinte választ adók aránya is jelentősen magasabb az átlagnál.

165 A 2019-es adatok alapján két modellt készítettünk, a bevándorlással kapcsolatos kérdésekkel és azok nélkül is. A két 2019-es modell esetén 83%-os átfedést tapasztaltunk. A csoportok jellege pedig nagyon hasonló volt mindkét esetben.

166 A 3 látens osztály validitását, és stabilitását több módon teszteltük, és minden eredmény, és kapott mutató alátámasztja az eredményt. Megvizsgáltuk a különböző osztályszámú modelleket, az egy (nullmodell), két, három stb. egészen 10 csoportig és a látens osztály elemzés BIC, AIC, NPAR és Chi2 statisztikáit, valamint elvégeztük a klaszterezést egy kibővített (minden 2019-ben a kérdőívben szereplő releváns itemmel), és egy szűkebb (a 2015-essel megegyező) változóhalmazon is, ezen kívül a 2019-es adatfelvétel (lásd a Függelék F3. Ábra) mellett a 2015-ös AFM kutatás adatain is elkészítettük a látens klasztereket. A Bayesian Information Criterion statisztika nullához legközelebbi értéke jelzi a legjobban illeszkedő modellt, ez minden modell esetén 3 klaszter esetén volt a legkisebb.

látens klaszterek csoportosítják a hasonló állásponton lévő válaszadókat. A látens osztályok mérete alapján a 2019-es hallgatók egy közel a minta felét kitevő közepesen erősen idegen-ellenes (48%) és két egyforma méretű (26–26%), egy erősen autoriter és egy inkább demokratikus gondolkodásmódú, a minta negyedét kitevő csoportra oszlanak. A magas iskolai végzettségűekre vonatkozó feltevéseket alátámasztva az attitűdök erősen összekapcsolódnak egymással, még ha nem is feltűnően nagy a közöttük lévő korreláció (sem a hallgatói minta egészében¹⁶⁷, sem az egyes látens osztályokban). A bevándorlásellenesség egyértelműen összekapcsolódik a többi hat dimenzió alapján kialakított szegmentálással. Az autoriter gondolkodásmódú csoport a leginkább, a „demokratikus” csoport pedig a legkevésbé bevándorlásellenes. Az elméleti várakozásokkal ellentétes eredményt egyetlen dimenzióban találunk. Utaltunk rá korábban, hogy a magyarországi mérésekben elhalványodott a szubjektív gazdasági attitűd és a bevándorlás megítélésének kapcsolata, itt az egyetemisták körében ennél is többről van szó. A magas tekintélyelvűséggel, idegenellenességgel, valamint bevándorlásellenességgel jellemezhető hallgatók csoportja anyagi biztonságban érzi magát, és a jövő szempontjából meglehetősen bizakodó. Az inkább vagy egyáltalán nem tekintélyelvű, nem idegenellenes válaszadók csoportja szubjektív jólléte és jövőbe vetett hite szempontjából is deprivált, és magas körökben a válságpercepció. Magyarországi mérésekben ez egyáltalán nem meglepetés, „a jövőkép kialakulása kapcsolatban áll a hallgatók politikai orientációival, preferenciáival” (Szabó 2019, 11–13). Azok a csoportok, akik általában a kormánypártokkal és annak tematikájával erősen szimpatizálnak, egyúttal nagyon erős szubjektív elégedettséget mutatnak sokféle mutató esetén. És fordítva, akik nem szimpatizálnak a Fidesz képviselte politikával, vagy annak tematikájával, azok rendkívül elégedetlenek mindenféle szubjektív mutató esetén. Így az általunk (mint a bevándorlásellenességet, előítéletességet erősen befolyásoló, a szakirodalom alapján azt erősítő faktorként) bevont szubjektív bizonytalanságérzetet mérő mutatóink alapján ez a „pártos”, fordított tendencia érvényesült a különféle nézetek kapcsolatában.

Az LCA használatával három olyan alszegmenset azonosítunk az AFM kutatásban megkérdezettekben belül, akik egymástól „szisztematikusan különböznek a válaszaik alapján”. (Bonikowski–DiMaggio 2016, 950–951) Az LCA használatával az előítéletesség, autoriter vélekedések és idegenellenesség, továbbá szubjektív gazdasági attitűdök, és a politikai-ideológiai nézetek egymástól különböző típusait azonosítottuk, még hozzá „anélkül, hogy logikai konzisztenciát (koherens ideológiát) tételeztünk volna fel.” (Bonikowski–DiMaggio 2016, 951) Az eredményeket a bevont változók látens csoportokban mért átlagai alapján az 1. táblázatban, a bevándorlással kapcsolatos attitűdnek és a pártválasztásnak e csoportokon belüli megoszlási arányai alapján pedig a 2. táblázatban közöljük.

167 Az egyes változók közötti kapcsolatok korreláció alapú hálózati modellezéssel történő megragadását a teljes hallgatói mintára vonatkozóan lásd a függelékben (F2. Ábra).

1. táblázat

A látens osztály elemzésben felhasznált változók átlagai a látens osztályok szerint, 2019

	LCA1 erősen tekin- télyelvű (26%)	LCA2 köze- pesen tekin- télyelvű (48%)	LC3 inkább „demok- ratikus” (26%)	Minta- átlag
családdal kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	4,2	3,1	2,4	3,2
hatalommal kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	3,7	2,6	1,8	2,7
szegénységgel kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	2,7	2,2	1,7	2,2
bűnözéssel kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	4,3	3,3	2,4	3,3
női szereppel kapcsolatos tekintélyelvűség (1–5)	2,6	1,7	1,2	1,8
etnocentrizmus (1–5)	3,2	2,2	1,4	2,2
szubjektív anyagi bizonytalanság (1–4)	1,7	1,9	2	1,9
jövő bizonytalansága (1–5)	2,1	2,6	3,3	2,7
válság esemény (1–3)	1,2	1,2	1,5	1,3
demokráciával való elégedettség (1–4)	2,7	2,2	1,5	2,2
a diktatúra elfogadhatósága (1–3)	1,8	1,6	1,3	1,6
baloldali-jobboldali (1–7)	4,8	4,1	3	4
liberális-konzervatív (1–7)	4,6	3,7	2,1	3,5
mérsékelt-radikális (1–7)	3,9	3,2	2,9	3,3
vallásosság (1–5)	3,5	3	2,6	3

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

A három látens klasztert az őket létrehozó attitűd-kérdések alapján a következők tulajdonságok jellemzik. Az első csoport (erősen tekintélyelvűek) átlag felett tradicionális-autoriter vonásokkal rendelkező, erősen etnocentrikus és idegenellenes. Politikai véleményét tekintve a csoport átlag felett diktatúra-párti, erősen jobboldali, konzervatív, és radikális nézetű. Aki e csoport tagja, az jellemzően erősen vallásos, és magas szubjektív biztonságérzettel rendelkező. A második csoport (közepesen tekintélyelvűek) átlagosnál kevésbé autoriter, kevésbé etnocentrikus. A csoportba tartozó fiatal az átlagnál kevésbé vallásos, kevésbé radikális. Ugyanakkor a második csoport valamivel „jobboldalibb” és konzervatívabb az átlagnál, a demokráciával pedig elégedettebb, és a diktatúrát is inkább elfogadhatónak tartja, mint a teljes minta. A csoportra jellemző még, hogy az átlagosnál jobb szubjektív biztonságérzettel, átlagos vallásossággal

rendelkezik. A harmadik csoport („demokratikusak”) tagjai egyáltalán nem, vagy inkább nem tekintélyelvűek, nem idegenellenesek. A csoport demokráciapárti, inkább baloldali, liberális és mérsékelt önbesorolású, valamint szekuláris. A „demokratikus” csoportba tartozók ugyanakkor igen magas szubjektív bizonytalansággal rendelkeznek.

Azután, hogy leírtuk a látens klaszterek attitűdinális összetételének jellegzetességeit, bemutatjuk, hogy a csoportba tartozás miként kapcsolódik a bevándorlással kapcsolatos véleményekhez, majd pedig bemutatjuk a klaszterek és a pártválasztással kapcsolatát.

Az erősen tekintélyelvűek csoportja erősen bevándorlásellenes, több mint kétharmaduk (69%) tovább szigorítaná, míg ötöd részük (19%) nem szigorítaná a menekültek befogadását. A közepesen tekintélyelvűek is bevándorlásellenességgel jellemezhetők, a csoport fele van azon a véleményen, hogy inkább nem szigorítaná a menekültek befogadását, egyharmaduk (32%) viszont tovább szigorítaná azt, körükben a legtöbb a bizonytalan választ adók aránya. A „demokratikus” csoport egytizede (10%) szigorítaná a menekültek befogadását, míg 4/5-öd részük (78%) nem szigorítaná azt tovább.

A „demokratikus” csoport 76 százaléka ígéri részvételét egy „most vasárnap” tartandó választáson, mely 14%-kal meghaladja az átlagos arányt, míg a másik két csoport részvételi hajlandósága alacsonyabb az átlagnál 4, illetve 6%-kal. Az erősen tekintélyelvű csoportban egyértelmű a Fidesz dominanciája, 37százalékuk a kormánypártra voksolna, ez az arány kétszerese az átlagos mintában mért aránynak (nagyjából megfelel a teljes népességre vonatkozó 2019. januári adatnak).¹⁶⁸ Ebben a csoportban a Jobbik is szignifikánsan magas táborral rendelkezik (22%), 8%-kal nagyobb, mint a teljes hallgató populációban. A közepesen tekintélyelvű csoportban a Momentum és a Jobbik is enyhén az átlagos aránya felett áll, ezzel az eredménnyel e két párt határozza meg a csoport párválasztási karakterét. A Fidesz tábor (11%) átlag alatti ebben a szegmensben, a többi párt szavazóinak száma pedig átlaggal megegyező. A „demokratikus” csoportban a jobboldali pártok nagyon alacsony támogatottságúak (Fidesz 2%, Jobbik 5%), míg a többi párt átlag feletti, szignifikánsan magasabb az átlagnál az MKKP szavazóinak aránya (26%), de a Momentum is ugyanakkora táborral rendelkezik, így e párt is 10%-kal az átlagos aránya felett szerepel. E csoportban az LMP-re 6%-kal többen szavaztak volna az átlagos aránytól, a DK-ra és az MSZP-re is 1-1%-kal többen. E csoportba a legalacsonyabb mind a bizonytalan preferenciájúak, mind a válaszmegtagadók aránya.

---

168 A Fidesz 38% volt a teljes népesség körében a Medián felmérése szerint 2019. januárjában, miután átmenetileg 3 százalékot esett a párt támogatottsága (lásd: https://hvg.hu/itthon/20190206_Median_Felmillio_tamogatot_veszitett_el_a_Fidesz).

2. táblázat

A bevándorlás megítélése, a párválasztás és a részvételi hajlandóság a látens osztály elemzése eredménye szerint elkülönülő csoportokban, százalékban

	erősen tekintélyelvű	közepesen tekintélyelvű	„demokratikus”	Minta
inkább szigorítaná a menekültek befogadását	69	32	10	36
inkább nem szigorítaná a menekültek befogadását	19	50	78	49
bizonytalan a menekültek befogadásának szigorításában	12	18	12	15
biztosra ígéri részvételét egy „most vasárnapi” választáson	58	56	76	62
Fideszre szavazna	37	11	2	16
Jobbikra szavazna	22	15	5	14
LMP-re szavazna	2	9	15	9
MKKP-re szavazna	4	11	26	13
Momentumra szavazna	3	18	26	16
DK-ra szavazna	1	2	3	2
MSZP-re szavazna	3	3	4	3
Nem tudja melyik pártra szavazna	9	13	7	10
Nem válaszol a pártpreferencia kérdésre	15	14	10	13

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019.

Az idegenellenes és autoriter nézetrendszer variációinak szocio-demográfiai háttere

Következő lépésben megvizsgáltuk, hogy a hat dimenzióban, a különféle kulturális-politikai nézetek alapján kialakított látens csoportoknak milyenek a szocio-demográfiai jellemzői.

A férfiak az első, erősen autoriter csoportban felülreprezentáltak. A fővárosban lakó hallgatók, továbbá a nők pedig felülreprezentáltak a „demokratikus” csoportban. A humán tudományi képzési területen tanulók szignifikáns mértékben nagyobb arányban kerültek ebbe 3. látens klaszterbe, míg az alkalmazott tudományterületek hallgatói a közepesen tekintélyelvű klaszterbe kerültek inkább. Az osztatlan képzésben résztvevők és a doktori iskolai hallgatók nagyobb arányban tartoznak a 3. „demokratikus” klaszterbe, csakúgy, mint a rendszeren dolgozók. A főiskolai hallgatók és azok a diákok, akik egyházi fenntartású középiskolába jártak felülreprezentáltak az erősen tekintélyelvű látens csoportban.

Az idegenellenes és autoriter nézetrendszer kapcsolata a tájékozódási típusokkal

A látens klaszterek és az életforma egyértelmű pozitív összefüggést mutatnak, a magas rituális sűrűségű életforma csoportban szignifikánsan magasabb az erősen tekintélyelvű klaszterbe tartozók aránya, mint az alacsony rituális sűrűségű csoportokban, és alacsonyabb a “demokratikus” osztályba sorolhatók aránya. Az összefüggés ugyanakkor nem túl erős, és a kétféle alacsony rituális sűrűségű életformacsoport között még egyértelműbb a különbség, míg a magas médiafogyasztással jellemezhető csoport szignifikánsan magas arányban kerül az erősen tekintélyelvű látens osztályba, addig a magas interperszonális kommunikációval jellemezhető csoport nagy arányban kerül a “demokratikus” klaszterbe. A bevándorlásellenes attitűd is egyértelműen összefügg a rituális sűrűséggel, szignifikánsan magasabbak bevándorlásellenesség a magas rituális sűrűségű csoportban. A pártválasztás a rituális sűrűséggel nem, de az információs miliő típusaival szoros összefüggést mutat, a magas médiafogyasztó csoportban a Fidesz szavazók (22%), a magas interperszonális kapcsolatokkal leírható csoportban pedig az MKKP bázis aránya (20%) szignifikánsan magasabb az átlagnál.

ÖSSZEFOGLALÁS

Kutatásunk elsősorban feltáró jellegű volt, de segítségével, a módszerekből kifolyólag több egymással összefüggő kérdésre is választ kaphatunk. Megvizsgáltuk az egyetemi és főiskolai hallgatók körében a bevándorlás megítélésének más attitűdökkel és a tájékozódási forrásokkal való kapcsolatát. A bevándorlással kapcsolatos képet olyan előítéletek, félelmek, várakozások befolyásolják, melyek egy tágabb nézetrendszert, pontosabban több párhuzamosan fennálló politikai-kulturális gondolkodásmódtípust alkotnak. A menekültek befogadásához kapcsolódó attitűd többféleképpen, egymástól eltérő módon ágyazódik be egy szélesebb szemléletmódba. Az egyetemista és főiskolás hallgatók kulturális és politikai attitűdjei ugyanis nem egydimenziósak. Megkülönböztettünk három látens klasztert, amelyekben az autoriter és idegenellenes attitűdök három mögöttes osztályát fedeztük fel, az erősen tekintélyelvű csoporttól, egy semleges csoporton át egy “demokratikus” csoportig.

A bevándorlásellenesség egyértelmű összefüggést mutatott az autoriter szemléletmóddal, de nem találtunk erős lineáris kapcsolatot közöttük. A bevándorlás megítélése és a szubjektív veszteség érzés minden csoportban negatív összefüggést mutat. Azaz az általános várakozásokkal épp ellentétes módon függenek össze, a jobb szubjektív anyagi helyzet erősíti a bevándorlásellenességet, míg a rosszabb csökkenti azt. A bevándorlásellenesség és a szimbolikus politikai-ideológiai nézetek minden csoportban nagyon erős összefüggésben állnak, a jobboldaliság,

konzervativizmus, radikalizmus bevándorlásellenességgel kapcsolódik össze, míg a skálák másik oldalát választók kevésbé bevándorlásellenesek.

A menekültképet, illetve a tekintélyelvűséggel kapcsolatos vélekedés-rendszert alapjaiban befolyásolja a médiafogyasztás, az interperszonális kommunikáció, a közösségi média használat, illetve a személyes tapasztalat, és az ezt megtestesítő életforma. A magas rituális sűrűséggel jellemezhető életformacsoport a leginkább előítéletes és bevándorlásellenes, alátámasztva azt a kiindulópontot, hogy az előítélet nem csak a gondolkodásmód szintjén, hanem az életforma, és ezzel párhuzamosan a politikai-kulturális kódrendszer, és a nyelv szintjén is értelmezhető.

A bevándorlással kapcsolatos attitűd, és az autoriter vélekedés-rendszerek összefüggésben vannak mind a pártválasztással, mind az információs milióként és életformaként megragadott tájékozódási típusokkal. Az erősen előítéletes csoportokban a Fidesz jelentős szavazótáborral bír, a közepesen erős autoriter csoportban a Momentum és a Jobbik játszik vezető szerepet, míg a „demokratikus” csoportot az MKKP és a Momentum dominálja, a baloldali pártokra szavazás is jellemzőbb az utóbbi csoportban. Az információs miliók két nagyon eltérő típusát tudtuk megragadni, az egyik típus a médiára támaszkodva erősen tekintélyelvű és elsősorban a Fidesz támogatója, míg a másik az interperszonális kommunikációt előnyben részesítve „demokratikusabb” és elsősorban az ellenzék (pontosabban leginkább az MKKP) szavazója. A 2019 elején végzett adatfelvétel szerint a közepesen előítéletes legnagyobb szegmens szavazataira elsősorban a Momentum számíthatott.

IRODALOM

- Adorno, Theodor W., – Frenkel-Brunswick, E., –Levinson, D. J., –Sanford, R. N. (1950): *The Authoritarian personality*. New York: Harper
- Agresti, Alan (2002): *Categorical Data Analysis*. Hoboken: John Wiley – Sons
- Albert Fruzsina – Dávid Beáta – Kmetty Zoltán – Kristóf Luca – Róbert Péter – Szabó Andrea (2017): Mapping the Post-communist Class Structure: Findings from a New Multidimensional Hungarian Class Survey. *East European Politics and Societies* 32:(3): 1-22.
- Baldassarri Delia – Amir Goldberg (2014): Neither ideologous nor Agnostics: Voters’ Belief System in an Age of Partisan Politics. *American Journal of Sociology* 120 (1): 45-95.
- Barna Ildikó – Koltai Júlia (2019): Attitude Changes towards Immigrants in the Turbulent Years of the ‚Migrant Crisis’ and Anti-Immigrant Campaign in Hungary. *INTERSECTIONS: East European Journal of Society and Politics* 5 (1) 48-70.

- Bernáth Gábor – Messing Vera (2015): Bedarálva A menekültekkel kapcsolatos kormányzati kampány és a tőle független megszólalás terepei *Médiakutató* 2015/4. 7-17.
- Bognár Adrienn – Szabó Andrea (2017): Politikai szocializációs modellek Magyarországon, 1990-2016. In: Szabó Andrea–Oross Dániel (szerk): *Csendesek vagy lázadók? – A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011–2015)*. Szeged–Budapest, Belvedere Meridionale és MTA TK PTI, 14–34.
- Bonikowski, Bart – DiMaggio, Paul (2016): Varieties of American Popular Nationalism. *American Sociological Review* 81 (5): 949-980.
- Boutyline, Andrei (2017): Improving The measurement of shared cultural schemas with correlation class analysis: Theory and methods. *Sociological Science*, May 29, 2017
- Boutyline, Andrei – Stephen Vaisey (2017): Belief Network Analysis: A Relational Approach to Understanding the Structure of Attitudes. *American Journal of Sociology* 122 (5): 1371-1447.
- Brandt Mark J, – Chris G Sibley, –Danny Osborne (2019): What Is Central to Political Belief System Networks? *Personality and Social Psychology Bulletin* 2019. jan. 45 (9): 1352-1364.
- Collins, Randall (1975): *Conflict Sociology. Toward an Explantory Science*. New York: Academic Press
- Collins, Randall (2004): Rituals of Solidarity and Security in the wake of Terrorist Attack. *Sociological Theory* 22(1): 53-87.
- Converse, Philip E. (2000): Assessing the capacity of mass electorates. *Annual Review of Political Science*, 3, 331-353.
- Csepeli György – Murányi István – Prazsák Gergő (2011): *Új tekintélyelvűség a mai Magyarországon*. Budapest: Apeiron Kiadó.
- Daenekindt Stijn – Willem de Koster – Jeroen van der Waal (2017): How people organise cultural attitudes: cultural belief systems and the populist radical right. *West European Politics* 40(4): 791-811.
- Delehanty, Jack – Penny Edgell – Evan Stewart (2019): Christian America? Secularized Evangelical Discourse and the Boundaries of National Belonging. *Social Forces*, 97 (3): 1283–1306.
- DiMaggio, Paul (1997): Culture and Cognition *Annual Review of Sociology* Vol. 23: 263-287.
- DiMaggio, Paul – Ramina Sotoudeh – Amir Goldberg – Hana Shepherd (2018): Culture out of attitudes: Relationality, population heterogeneity and attitudes. *Poetics* Vol. 68.: 31-51.
- Előd Zoltán – Jelenfi Gábor (2019): A társadalom empirikus megismerésének információ-konstrukciós folyamata. *Jel-Kép* 2019/2. szám, 67-92.

- Fábián Zoltán – Sik Endre (1996): Előítéletesség és tekintélyelvűség In: Andorka Rudolf-Kolosi Tamás-Vukovich György (szerk.): *Társadalmi riport 1996.*: 381–413. Budapest: TÁRKI Századvég Kiadó
- Fokasz Nikosz – Jelenfi Gábor, Tardos Róbert (2018): Kulturális távolságok a nemzeti sztereotípiák alapján – Kognitív hálózatok. A Magyar Szociológiai Társaság éves vándorgyűlése – „Átrendeződő értékek”, SzTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Szeged, 2018. október 18.
- Fuchs, Stephan – Case, Charles (1997[1989]): Az előítélet, mint életforma. In Lengyel Zsuzsanna (szerk.) 1997 *Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény*. Budapest Osiris Kiadó [Prejudice as Lifeform. Sociological Inquiry 1989 (59): 301-317]
- Gulyás Éva (2016): A migráció és az idegenellenesség fokozatai – egy xenofóbia-skála lehetősége. *Acta Humana* 4: 33-47.
- Jelenfi Gábor – Kmetty Zoltán – Tóth Zsolt (2010): Értékek és preferenciák in Rosta Gergely — Tomka Miklós (szerk.) *Mit értékelnek a magyarok? Az Európai Értéktrend Vizsgálat 2008. évi magyar eredményei*. Budapest OCIFE – Faludi Akadémia, 313-346.
- Kmetty Zoltán – Tardos Róbert (2014): Szubjektív indikátorok szétváló európai mintái – fókuszban a szóródással és a regionális eltérésekkel válság előtt és után. *Socio.hu*, 4 : 120-149.
- Kmetty Zoltán – Koltai Júlia (2016): Státuszélerés, társas támogatás, társadalmi törésvonalak: A kapcsolathálózati integráció aspektusai *socio.hu*, 3: 1-21.
- Knoll , Benjamin R. (2009): “And Who Is My Neighbor?” Religion and Immigration Policy Attitudes *Journal for the Scientific Study of Religion* 48 (2): 313-331.
- Kovács Imre – Szabó Andrea – Hajdu Gábor – Kristóf Luca – Gerő Márton (2018): Az integrációs modell érvényessége *Szociológiai Szemle* 28 (3): 22-42.
- Kovács Imre – Hajdu Gábor – Gerő Márton – Kristóf Luca – Szabó Andrea (2016): A magyar társadalom integrációs és rétegződésmodelljei *Szociológiai Szemle* 26 (3): 4-27.
- Kristóf Luca – Kmetty Zoltán (2019): Szereti Ön Vivaldit? Zenei ízlés és társadalmi státusz. *Szociológiai Szemle* 29 (2): 49-67.
- Linzer, Drew A. – Jeffrey B. Lewis (2011): poLCA: An R Package for Polytomous Variable Latent Class Analysis. *Jornal of Statistical Software* 42 (10).
- McCutcheon, Allan L. (1987): Latent class analysis (No. 64). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- McCutcheon, Allan L. (2002): Basic Concepts and Procedures in Single- and Multiple-Group Latent Class Analysis. In Jacques A. Hagenaars, Allan L. McCutcheon szerk: *Applied Latent Class Analysis*, tcheon, 1. kiad., 56–85. Cambridge, New York: Cambridge University Press.

- Messing Vera – Ságvári Bence (2019): *Still divided but more open Mapping European attitudes towards migration before and after the migration crisis*. Budapest: Friedrich-Ebert-Stiftung
- Murányi István – Szabó Ildikó (2007): *Középiskolások előítéletességének egy lehetséges magyarázata: az életforma Education 2007/1.*: 38-49.
- Nguyen Luu Lan Ahn, Szabó Mónika szerk. (2012): *Identitás a kultúrák kereszt-tüzében Kutatási beszámoló Tanulmánykötet. Magyarországon élő fiatalok identitás-konstrukcióinak vizsgálata*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó-Eötvös Loránd Tudományegyetem
- Percheron, Annick (1999[1993]): Az egyén politikai formálódása In Szabó Ildikó-Csákó Mihály (szerk.) *A politikai szocializáció. Válogatás a francia nyelvterület szakirodalmából*. Budapest Új Mandátum Kiadó, 18-43.
- Rokeach, Milton (1984) A nézetek rendszerének szerveződése. In Hunyady Gy. (szerk.): *Szociálpszichológia*. 2. kiadás. Budapest: Gondolat Kiadó. 469-489.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2012): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.) (2012): *Racionálisan lázadó hallgatók 2012: Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében I*. Szeged, Belvedere Meridionale, 2012. pp. 15-24.
- Róna Dániel – Szabó Andrea (2017): A 2015-ös adatfelvétel módszertana. In: Szabó Andrea, Oross Dániel (szerk.): *Csendesek vagy lázadók? A hallgatók politikai orientációi Magyarországon (2011-2015)*. Szeged-Budapest, Belvedere Meridionale, MTA TK PTI, 208-210. p.
- Szabó Andrea (szerk.) (2013): *Political Orientations, Values and Activities of Hungarian University and College Students*. Prága: Heinrich Böll Stiftung.
- Szabó Andrea (2014): A kutatás módszertana. In: Szabó Andrea (szerk.): *Racionálisan lázadó hallgatók II. Apátia – Radikalizmus – Posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest-Szeged, Belvedere-MTA TK PTI.
- Szabó Andrea (2019a): *A magyar egyetemisták és főiskolások politikai integrációja 2019-ben*. Prága: Heinrich Böll Stiftung
- Szabó Andrea (2019b): A 2019-es Aktív Fiatalok Magyarországon kutatás módszertana. In: Szabó Andrea – Susánszky Pál – Oross Dániel (szerk.): *Mások vagy ugyanolyanok? A hallgatók politikai aktivitása, politikai orientációja Magyarországon (2019)*. Budapest – Szeged, Belvedere Meridionale – Heinrich Böll Stiftung – TK PTI.
- Schlicht-Schmalzle, Raphaela – Volha Chykina – Ralf Schmalzle (2018): An attitude network analysis of post-national citizenship identities. *Plos ONE* 2018. December 3.

- Sears, David, O. (1998 [1993]): Szimbolikus politika társadalom-lélektani elmélet in: Hunyady György (szerk.) 1998 Történeti és politikai pszichológia online kiadás, 414-433. [Symbolic Politics: A Socio-Psychological Theory. In S. Iyengar and W. J. McGuire (eds.): Explorations in Political Psychology. Durham, London: Duke University Press, 1993, 113-149]
- Sik Endre (2016): Egy hungarikum: a morálistánc-gomb *Mozgó Világ* október 67-80.
- Sik Endre – Simonovits Bori – Szeitl Blanka (2015): Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Régió* 24. évf. (2016) 2. szám: 81-108.
- Tardos Róbert (2016): Fortélyos félelmek. Negatív viszonylatok szociokulturális és ideológiai beágyazottsága, *socio.hu*, 2: 61-88.
- Van Oudenhoven, J. P. – Ward, C., – Masgoret, A.-M. (2006). Patterns of relations between immigrants and host societies. *International Journal of Intercultural Relations*, 30(6), 637-651.

MELLÉKLET

Faktor-elemzés

Az AF Kutatásban 2011-ben öt, majd 2013-tól hat autoritarianizmussal, előítéletességgel összefüggő változó állt rendelkezésre összehasonlítható módon (lásd F1. táblázat, F1. Ábra), mely változók alapján faktorelemzéssel, két önálló faktort hoztunk létre minden időpontra vonatkozóan. Az egyik faktor a család és a hatalom kérdését foglalja magába, míg a másik faktor a szegényekkel és a női szereppel kapcsolatos nézeteket tömöríti. A bűnözésre vonatkozó kérdés (2013-tól szerepelt a kérdőívben) bevonásával az alapváltozók és a látens faktorok összefüggése nem változott, ugyanakkor a bűnözésre vonatkozó változó mindkét faktor esetén pozitív értéket vett fel és a két faktor között fokozatosan időbeli eltolódás volt megfigyelhető. 2013-ban, illetve 2019-ben ez a változó még az első faktorról, a közbülső két évben a másodikkal állt erősebb pozitív összefüggésben. Az etnocentrizmust is szerepeltettük egy változóval a faktoranalízisben, mely szintén eltolódó összefüggést mutatva, 2011 és 2013-ban az első faktorról mutatott erősen pozitív összefüggést, majd a második két adatfelvétel esetén gyengült az első faktoron és erősebb lett a másodikon. A Chronbach-féle alfa értéke a kezdeti 2011-es alacsony szintről 2019-re 0,7 fölé nőtt, amennyiben csak ezt az item-sort tekintjük. Amennyiben a bevándorlással kapcsolatos állítást (2019-ben szerepelt a kérdőívben) is bevontuk az elemzésbe az ezt képviselő változó a női szerepekhez és az etnocentrizmushoz hasonlóan mindkét (rotált) faktorról pozitív, a – a szegényekkel kapcsolatos kérdéssel jellemezhető másodikkal erősebb összefüggést mutatott, és ebben az esetben sem tapasztaltunk a bevonást követően számottevő

változást a többi kérdés súlyszáma esetén. Egy „feltáró faktorelemzéssel” pedig bevonva mind a 7 változócsoporthoz azt az eredményt kaptuk, hogy az item-ek legalább négy faktorba rendeződnek, amennyiben csak az előbbtől vett különbségek-re koncentrálunk, akkor szétválak a hatalom és család tekintélyelvűsége, valamint a bűnözőkkel kapcsolatos autoriter vélemény és az etnocentrizmus. Utóbbi változók egyértelműen a mérséklet-radikális önbesorolással és a diktatúra, demokráciával szembeni nagyobb mérvű elfogadhatóságával jár együtt. Ezt a faktort erősíti a bevándorlás-ellenesség is. A szubjektív anyagi bizonytalanság egy önálló pólust alkot, csakúgy, mint a bal-jobb és liberális-skálán történő elhelyezkedés a vallásssággal kiegészülve.

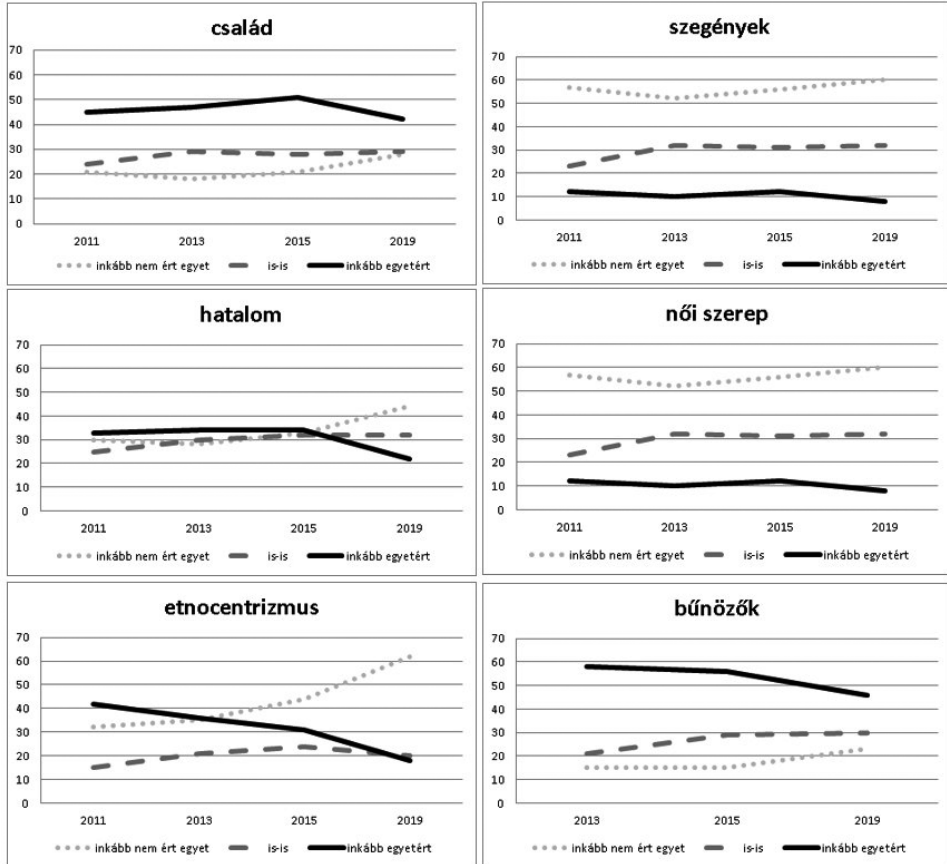
F1. táblázat
Az autoriter vonások időbeli összehasonlítása
(attitűd-kérdésekre adott válaszok átlagai alapján)

	2011	2013	2015	2019
család	3,4	3,4	3,4	3,2
hatalom	3,1	3,1	3,1	2,7
szegények	2,2	2,4	2,4	2,3
női szerep	2,2	2,2	2,1	1,8
etnocentrizmus	3,2	3	2,7	2,2
bűnözők	–	3,7	3,6	3,3
bevándorlók	–	–	–	2,5

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011, 2013, 2015, 2019

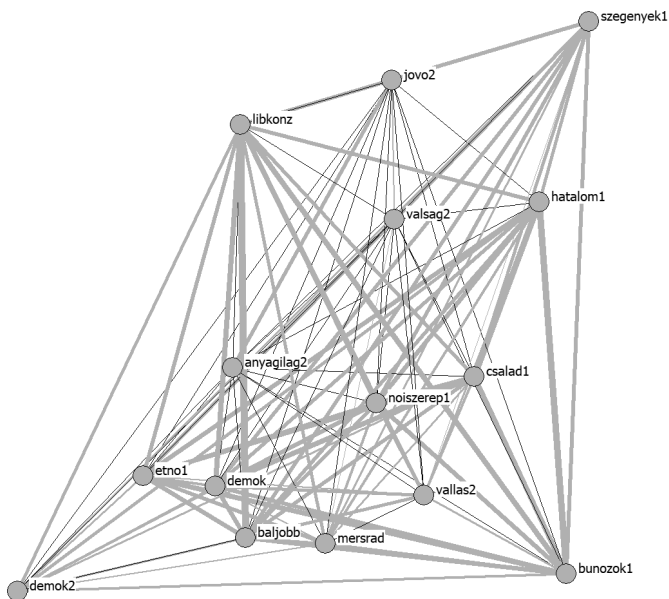
F1. ábra

Az autoriter vonások időbeli összehasonlítása (az attitűd-kérdésekre adott válaszkategóriák megoszlása alapján, százalékban, a válaszhiány arányának feltüntetése nélkül)

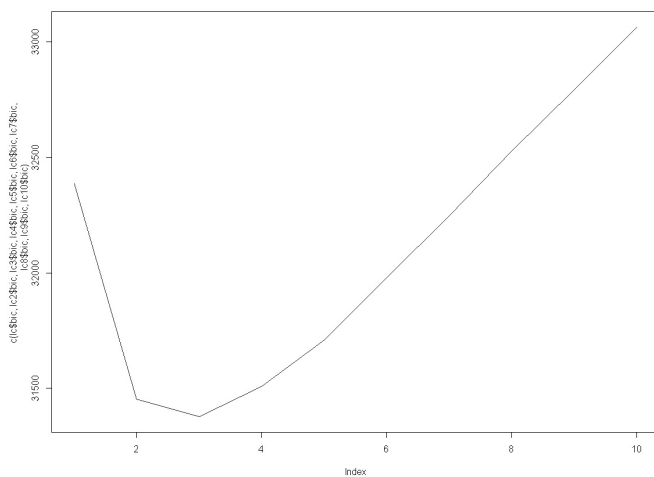
Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2011, 2013, 2015, 2019

F2. ábra.
A politikai-kulturális attitűd hálózat a bevont változók korrelációja alapján

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019

F3. ábra.
A látens osztály elemzés BIC illeszkedési mutatója 1-10 klaszter szám esetén

Forrás: Aktív Fiatalok Magyarországon 2019